

XVII. YÜZYIL OSMANLI MÜELLİFLERİNDEN KASÂPZÂDE İBRAHİM EFENDİ VE İZHÂR ŞERHİ

Erdal KAYA*

ÖZET

Kasâpzâde İbrahim Efendi (v.1029/1620) XVII. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden biridir. Kadılık ve çeşitli medreselerde müderrislik vazifesinde bulunmuştur. Kasâpzâde İbrahim Efendi, İmam Birgivi (981/1573)'nin nahiv sahasında telif etmiş olduğu meşhur iki eseri *Avâmil* ve *İzhâru'l-esrâr*'ına birer şerh yazmıştır. *Avâmil*'in şerhi mahiyetindeki *İzhâru'l-esrâr* üzerine yirmiden fazla şerh yazılmış olup Kasâpzâde'nin "*el-Ezhâr fi Şerhi'l-izhâr*" isimli şerhi bunlar arasında önemli bir yer tutar. Bu makalede XVII. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden Kasâpzâde İbrahim Efendi'nin hayatı ve "*el-Ezhâr fi Şerhi'l-izhâr*" isimli şerhi incelenecektir.

Anahtar kelimeler: İzhâr, Şerhu'l-İzhâr, el- Ezhâr, Kasapzâde İbrahim, İbnu'l-Kassab.

QASÂBZÂDA İBRAHİM, ONE OF THE SCHOLARS IN THE XVII. CENTURY OF OTTOMAN EMPIRE, AND HIS ANNOTATION OF "AL-İZHÂR"

ABSTRACT

Kasâpzâde İbrahim Efendi (v.1029/1620), one of the XVII. century Ottoman scholars, had judgeship duties and professorship duties of the various madrasahs. Master İbrahim Kasâpzâde wrote commentaries for both the *Avâmil* and *İzhâru'l-esrâr*, the two famous works which were compiled in nahiv area by İmam Birgivi (981/1573). There have been more than twenty commentaries written about *İzhâru'l-esrâr* which is also an annotation of *Avâmil*. "*el-Ezhâr fi Şerhi'l- izhâr* of Kasâpzâde has an important place among them. In this article the life of Qasâbzâda İbrahim, one of the scholars in the 17. Century of Ottoman Empire, and his annotation of "*el-Ezhâr fi Şerhi'l-izhâr*" are going to be searched.

Keywords: Izhâr, sharh al-Izhâr, al-Azhâr, Qassabzâda İbrahim, Ibn al-Qassab.

* Dr., Rize Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı (erdalkaya61@gmail.com)

GİRİŞ

Arapça, Kur'ân ve hadis dili olması itibarıyla tarih boyunca gerek Arap gerek acem bütün Müslümanlar tarafından haklı bir ilgi ve alaka görmüştür. Anadili Arapça olmayan birçok âlim bu dilde otorite haline gelmiş, kıymetli eserler telif etmiştir. Türkler de Arapçaya hizmeti dine hizmet telakki etmiş ve Arap dili ve edebiyatına dair birçok eser yazmışlardır. Bu eserlerin çoğu şerh ve haşiye olmakla birlikte bazıları da özgündürler. Bunlar arasında XVII. asır Osmanlı müderrislerinden İmam Birgivi (v.981/1573)'nin medresedeki talebelerin Arapçayı daha kolay öğrenmelerini sağlamak amacıyla telif ettiği *İzhârü'l-esrâr*'ı önemli bir yer tutar. Zira ilim erbabınca kabul görmüş ve üzerine onlarca şerh yapılmış bu eser asırlarca Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Kasapzâde İbrahim Efendi (v.1029/1620) de bu kıymetli esere, "*el-Ezhâr fi Şerhi'l-İzhâr*" isimli bir şerh yazmıştır.

Kasapzâde İbrahim Efendi, "*el-Ezhâr fi Şerhi'l-İzhâr*" isimli eserini Kuşadalı Mustafa b. Hamza'nın *Netâicü'l-efkâr* isimli meşhur şerhinden elli sene kadar önce yazmıştır.¹

Bu makaleyi "el-Ezhâr fi Şerhi'l-İzhâr" isimli eseri ve müellifi Kasapzâde İbrahim Efendi'yi tanıtmak üzere kaleme aldık.²

I. KASAPZÂDE İBRAHİM EFENDİ'NİN HAYATI, İLMÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

A) HAYATI:

XVII. Yüzyıl Osmanlı âlimlerinden olan Kasapzâde İbrahim Efendi, İmam Birgivi'nin iki eseri, *İzhâr* ve *Kifâyetü'l-mübeddi* şerhlerinde kendini "İbnu'l-Kassab" diye tanıtır; babasının ve kendisinin ismini zikretmez. İsmi İbrahim olduğunu hayatı hakkında bilgi veren kaynaklardan öğreniyoruz.³ Hicri 1029'da vefat eden Kasapzâde İbrahim Efendi'nin doğumu hakkında kaynaklarda

¹ Netâicü'l-efkâr hicri 1085 (m.1674-75)' de, Kasapzâde'nin şerhi ise hicri 1029 (m.1620)' dan önce yazılmıştır.

² Bu makale, 2007 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlanmış olduğumuz "*Kasapzâde İbrahim Efendi ve el-Ezhâr fi Şerhi'l-İzhâr adlı eseri (inceleme-tabkik)*", isimli doktora tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır. Erdal Kaya, *Kasapzâde İbrahim Efendi ve el-Ezhâr fi Şerhi'l-İzhâr adlı eseri (inceleme-tabkik)*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

³ Nev'izâde Atâî, *Hadâiku'l-hakâik fi tekemileti's-şekâik*, yay. haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 637; İsmail Belig, *Tarih-i Bursa (Güldeste-i riyaz-i irfan ve veşâyât-ı danışveran-ı nadiredan)*, Hüdavendigâr Matbaası, Bursa, 1885, s. 333; Mehmed Sureyya, *Sicill-i Osmanî*, Matbaa-i âmire, İstanbul, 1308, I, 99; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, Millî Eğitim Bakanlığı I, 117.

herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Hicri 1002 (1594) yılında vefat etmiş olan Şeyhülislam Abdulkadir Şeyhi Efendi'den mülâzım⁴ olduğu bilgisinden⁵ hareketle, mülâzımlık müddetinin iki-üç yıl devam ettiğini de göz önüne alarak Kasapzâde'nin en geç hicri 1000 (m.1590) yılında Şeyhi Efendi'ye mülâzım olduğunu söyleyebiliriz. Mülâzımlık yaşını ortalama 25 kabul edersek⁶, Kasapzâde hicri 975 (m.1567)'den önce doğmuştur, diyebiliriz.

Kaynaklarda, Kasapzâde'nin Bursa'da yetiştiği ve babasının Bursa'nın kayıtlı kasaplarından olduğu ifade edilir.⁷ Kasapzâde'nin Muhammed isimli oğlu ise, kendi eserlerinde Nîfî⁸ nisbesiyle “Muhammed en-Nîfî İbnu'l-Kassab” ismini kullanır.⁹

Şeyhülislam Şeyhî Efendi'den mülâzım olan Kasapzâde'nin tespit edebildiğimiz resmi görevleri şunlardır:

1017 Zilkadesinde (1609) Bostan Efendi yerine Papasoğlu Medresesi¹⁰ Müderrisliği,

1024 Rebiulevvelinde (1615) Karaçelebizâde mahdumu Abdülaziz Efendi yerine Beşiktaş'ta Hayrettin Paşa Medresesi¹¹ Müderrisliği,

⁴ Mülâzım, stajyer yerinde kullanılan bir tabirdir. Mülâzemet: İlmiye ıstılahında medreseden mezun olmuş bir kişinin göreve başlamadan önce yaptığı staj dönemini ifade eder. İcâzetname olarak mu'cez olmuş mu'idler “Rûzname-i Hümayun” a yazılırlar ve sıra beklerlerdi. Rumeli ve Anadolu Kazaskerliklerinin doğmasından sonra, Rumelide vazife alacaklar, Rumeli Kazaskerinin; Anadolu'da vazife alacaklar, Anadolu Kazaskerinin “matlab” denilen defterine kaydolurlar ve sıra beklerlerdi. Bu bekleyişe “nöbet” ve bu durumda olan danışmentlere de “mülâzım” denirdi. Bir nevi staj devresi olan mülâzımlık devrinin iki veya üç yıl sürdüğü anlaşılmaktadır.(bk. Cahid Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 116–117)

⁵ Atâî, *Zeylî'ş-Şekâik*, s. 637; İsmail Belig, *Taribu Bursa*, s. 333.

⁶ Osmanlı devlet teşkilatına dair anonim bir eser olan *Hırzî'l-mülûk'e* göre (s. 95) medrese eğitimi tamamlayan bir talebe yirmi beş- otuz yaşlarında mülâzım olup medreseye veya kadılığa talip olurdu. Bk. Mehmet İpşirli, “Medrese, Osmanlı Dönemi”, *DİA*, XXVIII, 329.

⁷ Atâî, *Zeylî'ş-Şekâik*, s. 637; İsmail Belig, *Taribu Bursa*, s. 333; *Sicilli Osmanî*, I, 99.

⁸ Nîf o dönemde Aydın Sancağına bağlı bir kasabası idi. Bugün İzmir'e bağlı olan Kemalpaşa kazasıdır. Bk. (<http://www.izmir.gov.tr/izmir/idari.aspx>).

⁹ Kasapzâde Muhammed b. İbrahim, *Muhtasarı Muğni'l-lebib*, Konya Karatay Yusufpaşa Ktp. nr.12, vr. 1b.

¹⁰ Koca Mustafa Paşa semtinde bulunduğu belirtilen Papasoğlu Medresesi, Papasâde diye meşhur olan Mustafa Çelebi b. Musa tarafından yaptırılmış olup bugün mevcut değildir. 1004 yılından önce kırklı (müderrislerinin kırk akçe yevmiye aldığı) bu medrese bu tarihten itibaren ellili medreselerden sayıldı. Bk. Cahid Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, II, 591, 92.

¹¹ Barbaros Hayrettin Paşa tarafından yaptırılan ve Beşiktaş'ta bulunan bu medrese, ellili medreselerdendi. Bugünkü Barbaros Meydanında bulunan medrese, meydanın yapımı sırasında yıkılmıştır. Bk. Cahid Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, I, 470, 471.

1025 Rebiulevvelinde (1616) Bursa'da Emirsultan Payesi,

1025 Zilhiccesinde (1617) Hüsanzâde yerine Yıldırımhan payesi verildi.

1027 Rebiulevvelinde (1618) Civânî Efendi¹² yerine Kayseri Kadısı olup
1028 (1619) ortasında azlolundu.¹³

Kasapzâde İbrahim Efendi'nin ailesi hakkında tespit edebildiğimiz bilgiler şunlardır:

1) Babası: Bursa'nın kayıtlı kasaplarındandır.¹⁴

2) Oğlu: Kasapzâde Muhammed en-Nîfî:

Talebeliğinin ilk yıllarında babasının “*Şerhu İzhâri'l esrâr*” ını okumuş ve istinsah etmiş, ileriki yıllarda bu eseri kendi talebelerine de okutmuştur¹⁵.

Müellifimiz Kasapzâde İbrahim Efendinin oğlu Kasapzâde Muhammed en-Nîfî'nin tespit edebildiğimiz eserleri şunlardır:

a) *Muğni'l-edîp fi İhtisari Muğni'l-lebib*: *Muğni'l-lebib*'in kelimelerin manalarını ve kullanımlarını anlatan birinci cüzünün özetidir. Kasapzâde Muhammed bu eserini h. 1046'da Muğla Kadısı olduğu sırada yazmıştır¹⁶.

b) *Halîcu'l-bibâr (Şerhu Multeka'l-ebbur)*: İbrahim b. Muhammed el-Halebî'nin Hanefî fıkına dair meşhur eseri “*Multeka'l-ebbur*” un şerhidir.

B) KASAPZÂDE İBRAHİM EFENDİ'NİN İLMÎ ŞAHSİYETİ

Kasapzâde İbrahim'in eserini incelediğimizde, ilmi şahsiyetiyle ilgili şu izlenimleri edinmekteyiz:

Kasapzâde; sarf, nahiv, fıkıh, belagat, tefsir, lügat ve tasavvuf konularına ilgi duymaktaydı; bunu, müracaat ettiği eserlerin çoğunlukla bu konularla ilgili olmalarından, seçtiği misallerden ve bu konularda teferruata girip geniş ve güzel açıklamalar yapmasından anlamaktayız.

Kasapzâde de, İmam Birgivî gibi, Arap dilinin inceliklerini öğretirken vermiş olduğu misallerle aynı zamanda dîni ve ahlâkî öğüt de vermeyi hedeflemiştir. Meselâ İmam Birgivî'nin, haberin marife de olabileceğine misal

¹² Asıl adı Mustafa b. Mehmed'dir. Civânî mahlasıyla şiiirleri vardır. Bk. Cahid Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, II, 533.

¹³ Atai, *Zeylî'ş-Şekâik*, 637,638; Belig, *Tarihu Bursa*, 333.

¹⁴ Atai, *age*, 637; Belig, *age*, 333.

¹⁵ Kasapzâde İbrahim, *Şerhu İzhâri'l- esrâr*, Manisa Akhisar İl-Halk Kütüphanesi, nr. 514, vikaye varağı.

¹⁶ Kasapzâde Muhammed en-Nîfî, *Muhtasarı Muğni'l-lebib*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Beyazıt, nr. 6524, vr. 55 (ferağ kaydı).

verdiği “الله إلهنا” sözünü “و محمد نبينا” ifadesiyle tamamlamıştır ki bu hem konuyla ilgili ikinci bir misal, hem de dînî açıdan öğretici nitelikte bir sözdür.¹⁷

Müellifimiz Kasâpzâde, mukayeseli anlatımı tercih etmektedir. Meselâ bir kelimeyi açıklarken daha iyi anlaşılması için benzer kelimelerle arasındaki farkları zikretmektedir.¹⁸

C) KASAPZÂDE İBRAHİM EFENDİ’NİN ESERLERİ

1. Şerhu Kifâyeti’l-Mübtedi

Birgivi’nin *Kifâyeti’l-mübtedi* isimli sarfa dair muhtasar eserinin şerhidir¹⁹. Şarih eserin mukaddimesinde *Kifâyeti’l-mübtedi*’yi şerh etmesindeki gayesini şöyle ifade ediyor: “Birgivi “*Kifâye*” diye vasıflanmış muhtasar bir eser tasnif etmiş ve onu, içi kavaid cevheriyle dolu bir hazine, faide incileriyle dolu bir sandık, muhtasarlar arasında itnab’a kaçmayan emsalsiz bir eser yapmıştır. Talebeler arasında, özellikle de İbnü’l-Kassab indinde kıymeti yüce olan bu esere âlât-u edevatının azlığına rağmen şerh yapmak istedim ve onu muhtasar yapmaya, itnabtan kaçınmaya özen gösterdim.”²⁰

İmam Birgivi *Kifâyeti’l-mübtedi*’sinde önce aksam-ı semâniyenin ve aksam-ı seb’anın²¹ tariflerini vermiş, sonra aksam-ı seb’ayı yedi babda anlatmış, hatime olarak da te’kit nûnunu işlemiştir. Birgivi metinde fiillerin kalıplarını ve alametlerini bildirmiş ve her birine birer misal getirmekle yetinmiştir. Şarih Kasâpzâde ise her bir fiilin mastarını vermiş, binasının ne için olduğunu misalleriyle birlikte zikretmiş, konuyla ilgili bazı açıklamalar yapmış ve diğer vezinlerle karşılaştırma yapmıştır.

¹⁷ Erdal Kaya, *Kasâpzâde İbrahim Efendi ve el-Ezhâr fi şerhi’l-İzhâr adlı eseri (inceleme-tabkik)*, metin kısmı, s. 215.

¹⁸ Meselâ metinde geçen “dar” kelimesini açıklarken “menzil” ve “beyt” kelimeleriyle farkını ifade etmektedir. Bk. Aynı eser, metin kısmı, s.74.

¹⁹ Bu eser, Muhammed Münib Şalhoğlu tarafından 2006 yılında Marmara Ü. İlahiyat Fakültesinde *Kasâpzâde’nin Şerhu Kifâyeti’l-mübtedi isimli eserinin edisyon kerâtîğâ* isimli yüksek lisans çalışmasında tahkik edilmiştir.

²⁰ Kasâpzâde İbrahim, *Şerh-u Kifâyeti’l-mübtedi*, Vahitpaşa İl-Halk Kütüphanesi, nr. 548, vr. 1b.

²¹ Fiil, kök harflerinin türü bakımından yedi kısım olup bunlar, salim, muzaaf, mehmuz, misal, ecvef, nakıs ve lefiftür. Bu yedi kısım Arapçada **aksâm-ı seb’a** olarak bilinir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, İfav, İstanbul, 2008, s. 228. **Aksâm-ı semâniye** ise sekiz kısım demek olup bu kısımlar şunlardır: Sülâsî mücerret sâlim, sülâsî mücerret gayr-i sâlim, sülâsî mezîd sâlim, sülâsî mezîd gayr-i sâlim, rubâî mücerret sâlim, rubâî mücerret gayr-i sâlim, rubâî mezîd sâlim, rubâî mezîd gayr-i sâlimdir. Bk. Sarf Cümlesi (Binâ), s. 230–31.

Müellif, *İzhâru'l-esrâr* şerhinde sarf konularına girmiş olduğu gibi, *Kifâye* şerhinde de nahiv konularına girmiş, meselâ: “Te’kit iki türlüdür: Lafzî ve manevî...” dedikten sonra tariflerini yapmış ve çeşitlerini örnekleriyle birlikte sıralamıştır.²²

Kifâye’de yer alan "الأول", "الباب", "الحمد", "ثمانية" gibi bazı kelimeler hakkındaki açıklamaları, Şerhu'l-izhâr’daki açıklamalarıyla örtüşmektedir.

Kasapzâde bu eserini kadılık yaptığı bir dönemde yazmış olduğunu eserin sonunda ifade etmektedir.²³

Birgivi’nin yıllarca tedris amacıyla okutulmuş bu eserine birçok âlim tarafından şerh yazılmıştır. Kasapzâde’nin şerhi tespit edebildiğimiz *Kifâyetü’l-mübtedi* şerhleri arasında ya ilk ya da ikincidir.²⁴ Kifâye şerhleri arasında sadece Kasapzâde’nin çağdaşı olan h.996 doğumlu Muhammed Ali el-Bekri es-Siddîki’nin, *Hüsni’l-maye bi’l-Kifâye* isimli şerhini, Kasapzâde’nin şerhinden önce yazmış olması doğum tarihi itibarıyla mümkün ise de bu eser bugün mevcut görünmemektedir.

2. el-Ezhâr Şerhu İzhârî’l-esrâr

Müellifin çalışmamıza konu olan eseri olup aşağıda incelenmiştir.

II. KASAPZÂDE İBRAHİM EFENDİ İLE KARIŞTIRILAN DİĞER KASAPZÂDELER

Araştırmamız esnasında gördük ki; kütüphane kataloglarında, içinde “kasap” ifadesi bulunan üç isim; Kasapzâde İbrahim, Kasapzâde Muhammed b. İbrahim en-Nîfi ve Kasapbaşızâde İbrahim birbirine karıştırılmıştır.

Bunlardan Muhammed b. İbrahim en-Nîfi, müellifimiz Kasapzâde İbrahim’in yukarıda tercüme-i halini verdiğimiz oğludur. *Halicu’l-Bibar (Şerhu Multeka’l-ebhur)*²⁵ ve *Muğni’l-edîp fi ihtisâri Muğni’l-lebîb* isimli eserlerin sahibidir.

Kasapbaşızâde İbrahim (v.1236/1820) ise *Hulâsâtu Hurufâti Muğni’l-Lebîb, Sefinetü’l-mesâîl*²⁶ ve bir kısmı matbu olan 14 risalenin²⁷ müellifi olup Kasapzâde İbrahim Efendiden yaklaşık 200 yıl sonra yaşamıştır.

²² Kasapzâde İbrâhîm, *Şerh-u Kifâyeti’l mübtedi*, vr. 6 a.

²³ Kasapzâde İbrâhîm, *Şerh-u Kifâyeti’l mübtedi*, vr. 71 a.

²⁴ *Kifâyetü’l-mübtedi*’nin diğer şerhleri için bk. Ahmet Turan Arslan, *İmam Birgini*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1992, s. 143

²⁵ Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)*, II, 432.

²⁶ Bu eser de “Esmâu’l-müellifin”de yanlışlıkla Muhammed b. İbrahim ibn Kassab’a atfedilmiştir. Bk. *Esmâu’l-müellifin*. 1/ 599

III. EL-EZHÂR ŞERHU İZHÂRÎ'L-ESRÂR

A) Eserin adı:

Eserin adı, Kasapîzâde İbrahim Efendi tarafından yazılan bu eserin önsözünde açıkça belirtildiği gibi ‘*el-Ezhâr (الأزهار)*’ dır. *Şerhu Kasapîzâde* diye de tanınmıştır.²⁸

Eser, yazma nüshalarının bulunduğu kütüphanelerin kataloglarında “*Şerhu İzhârî'l-esrâr*”²⁹, “*el-Ezhâr Şerhu İzhârî'l-esrâr*”³⁰, “*el-Ezhâr fi Şerhi'l-İzhâr*”³¹ isimleriyle kaydedilmiştir.

B) Eserin yazılışı:

Kasapîzâde bu eserin yazılış sebebini mukaddimesinde şöyle zikrediyor: “İyilerin yolunda yürüyen Birgili diye meşhur şeyh Muhammed Efendi’nin muhtasar *İzhârî'l-esrâr*’ının Arapça kaidelerini havi, nahiv kurallarını açıklayan güzel rumuzlarla bezenmiş bir eser olduğunu ve asrın ulema ve fudalasından hiç kimsenin dengi görülmemiş, misli işitilmemiş bu eseri şerh etmediğini görünce mütâlaa ve müzâkere muhitlerinde bir azık, bir katkı olsun diye kadılık göreviyle müptela olduğum günlerde kadim ulemanın kelimelerinden istifade ile eserin bazı yerlerine talik yapma arzusu bende uyandı.”³²

Kasapîzâde İbrahim’in 23 Rebiulevvel 1027 (1618) de Kayseri kadısı olduğu ve 1028 (1619) ortalarında azlolunduğuna göre³³ eseri bu yıllar arasında yazmış olmalıdır.

²⁷ Bir kitapta toplanmış söz konusu ondört risale şunlardır: 1-Risâle fi ahvâlî'l-işrâkiyyun, 2-Risâle fi beyâni adeti'l-madum, 3-Risâle fi beyâni beka'i'n-nefs, 4-Risâle fi beyâni ef'âlî'l-ibâd 5-Risâle fi beyâni imtîhâni'l-ezkiya, 6-Risâle fi beyâni makulati'l-aşere, 7-Risâle fi beyâni menâzîli'l-kamer, 8-Risâle fi beyâni meseli'l-Eflatuniye, 9- Risâle fi beyâni tecdidî'l-küllîye, 10-Risâle fi duhûli'l-cinn ila'l-cenne, 11-Risâle fi'l- farki beyne'l-Kur'ân ve'l-Hadîsî'l-kudsi, 12-Risâle fi keyfiyeti'r-ru'ya, 13-Risâle fi tafsîli merâtibi'l-mahlûkât, 14-Tefsîru kavlihi Te'âla: "Akîmî's-salât li-dülûki's-şems ilâ ğasakîl-leyli ve kur'âne'l-fecr inne kur'âne'l-fecri kâne meşhûden" (Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi: 13/1-14)

²⁸ Bk. Katip Çelebi, *Keşfu'z-Zunun*, I, 117; *Nahiv cümlesi, İzhâr* (hamişinde), s. 106, 109, 111; *Netaicu'l-efkar* (hamişinde), s.11, 22, 23, 51...

²⁹ Kasapîzâde İbrahim, *Şerhu İzhârî'l-esrâr*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Beyazıt koleksiyonu, nr. 6200; a.g.e, Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp. nr. 2662.

³⁰ Kasapîzâde, a.g.e, Atıf Efendi Ktp. nr. 2483.

³¹ Kasapîzâde, a.g.e, Hacı Selim Ağa Ktp. nr. 2577.

³² Kasapîzâde, a.g.e, vr: 1b.

³³ Atâi, s. 637, 638; İsmail Belîğ, s. 333.

C) Eserin önemi:

İzhârü'l-esrâr üzerine yapılan ondan fazla şerh içinde Birgivi'nin talebelerinden Ulaşlı Muslihuddin Efendi tarafından yapılan *Keşfü'l-Esrâr*³⁴ isimli şerhten sonra ikinci sırada gelen bu şerh geniş şerhler içinde ise ilk sırada gelir³⁵.

D) Şerhte takip edilen usul:

Kasapzâde İbrahim Efendi, şerhe kısa bir mukaddimeyle giriş yapmış. Mukaddimeye besmele, hamdele ve salvele ile başlamış, hamd ve salavat cümleleri içinde özellikle “رَكَعَاتُكُمْ رَكَعَاتُكُمْ رَكَعَاتُكُمْ” kelimelerini kullanarak eserin konusunun nahiv olduğuna rumuz yoluyla işaret etmiş yani beraat-ı istihlâl (hüs-ü ibtida) sanatı kullanmıştır.³⁶ Daha sonra kısaca eseri telif etme sebebinden, eserin ve kendisinin isminden, hangi şartlarda telif ettiğinden bahsetmiştir.³⁷

Şerhte konuların işlenişinden hareketle Kasapzâde'nin genel olarak takip ettiği usulü şu şekilde ifade edebiliriz.

1- Eserin muğlâk olan yerleri değil tamamı şerhe konu ediliyor.

2- Şerhin tamamında Birgivi'nin görüşleri benimseniyor. Bu görüşlerle ilgili bazı ayrıntı ve örnekler şöyle ifade edilebilir:

a) Metinle ilgili akla gelebilecek itirazları mukadder sorularla dile getirip cevaplandırıyor. Meselâ Birgivi kitabını üç kısma ayırırken: “amil, ma'mul, amel yani irab” sözüne gelebilecek itirazı: “Neden doğrudan “irab” ı zikredip “yani” ifadesiyle açıklama yapmaktan müstağni olmadı? denilecek olursa”

(فإن لم قيل: لم يقل الإعراب أو لا حتى لم يحتج إلى البيان؟ قلنا: ...)

şeklinde mukadder bir soruyla dile getirip cevaplandırıyor.³⁸

³⁴ Bu eserle ilgili Mehmet Kemal Çelik, Prof. Dr. Ahmet Turan Arslan' ın danışmanlığında, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde 2005 yılında, *İlk İzhâr Şarhi Muslihuddin Ulaşlı'nın Keşfü'l-esrâr'ı (İnceleme ve Edisyon Kiriği)* isimli bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.

³⁵ Zira Muslihuddin Efendi'nin şerhi geniş bir şerh değildir. Meselâ *İzhârü'l-esrâr*'da harf-i cer'lerle ilgili bir ya da iki mana verilmiş, misal getirilmemiştir. Muslihuddin Efendi verilen bu manalar için birer misal getirmekle yetinmiştir. Oysa Kasapzâde her harf-i cer için birçok mana zikredip misaller getirmiştir. Meselâ “Ba” harf-i cer'i için onbeş ayrı mânâ zikretmiştir.

³⁶ Berâat-ı istihlâl tarifi için bk. Sa'deddin et-Teftâzânî, *Şerbu'l-Mubtasar*, II, 246.

³⁷ Erdal Kaya, *Kasapzâde İbrahim Efendi ve el-Ezhâr fi şerhi'l-İzhâr adlı eseri (inceleme-tabkik)*, tahkik kısmı, s. 3-5.

³⁸ Erdal Kaya Aynı eser, metin kısmı, s.16.

b) Birgivi'nin bir konuyu maddeler halinde açıklarken yapmış olduğu tertibin gerekçesini zaman zaman ayrıntısıyla açıklıyor. Meselâ mef'ulleri izah ederken: Mef'ûlu mutlak, mef'ûlun bih, mef'ûlun fih, mef'ûlun leh, mef'ûlun meâh şeklinde tertip etmesinin sebebini tek tek gerekçeleriyle izah ediyor.³⁹

c) Birgivi'nin muhtasar ifade kullandığı yerde sebebini açıklıyor. Meselâ Birgivi'nin: “ “أَنَّ” muhaffef olunca amel etmemesi caizdir” deyip, amel etmesinin caizliğinden söz etmeyişi: “Amel asıl olduğu için musannif onun caizliğini zikretmiştir.” ifadesiyle açıklıyor.⁴⁰

d) Metinde bir misalin veya ibarenin eksik olduğunu düşündüğünde bunun bir müstensih hatası olduğunu söylüyor. Meselâ harf-i cerlerin “أَنَّ” den sonra kıyasen hazfedilişine metinde örnek bulunmayışını şöyle yorumluyor: “Elimizdeki nüshalarda “أَنَّ” için bir misal bulamadık, görünen o ki müstensih tarafından unutulmuş”.⁴¹

Şu kadar var ki, Birgivi'nin, “لِ”nin ameli için adem-i fasl (ayrılmazlık, araya başka bir kelimenin girmemesi) şartını terk ettiğini beyan etmiş ve tevîl yoluna gitmemiştir.⁴²

3- Metinde geçen bazı isimlerin sözlük ve terim anlamlarını ve çoğulunu zikrediyor. “أَيْضًا” gibi irap yönünden müşkül kabul ettiği kelimeler hakkında geniş tahliller yapıyor. Füllerin farklı harf-i cerlerle aldığı farklı manaları zikrediyor. Meselâ “فِي” kelimesinin “fi” ile kullanıldığında fikir; “ala” ile kullanıldığında iftira; “lam” ile kullanıldığında tekellüm; “ba” ile kullanıldığında meyil; “an” ile kullanıldığında da rivayet manalarına geldiğini örnekleriyle açıklıyor.⁴³

4- Metinde geçen bir kelimeyi açıklarken yakın anlamlı kelimeleri de açıklıyor, aralarındaki farkı belirtiyor. Meselâ “عَنْ” kelimesini açıklarken “عَنْ” ile arasındaki farkı; “فِي” kelimesini açıklarken “فِي” ile arasındaki farkı; “مفرد”

³⁹ Aynı eser, metin kısmı, s. 222.

⁴⁰ Aynı eser, metin kısmı, s. 100.

⁴¹ Aynı eser, metin kısmı, s.78.

⁴² Aynı eser, metin kısmı, s. 109.

⁴³ Aynı eser, metin kısmı, s. 105.

kelimesini açıklarken “واحد” ile arasındaki farkı; “عَضُّ” kelimesini açıklarken “تَنْزُرُ وَكَأَنَّ وَضَمَّ رَ” kelimesini açıklarken “حَدُّ نَدُوفٍ” ile arasındaki farkı; “الشَّاذُّ” kelimesini açıklarken “الْمُوسَى” ile arasındaki farkı; “النَّادِرُ” ve “عَرِيفٌ” ile arasındaki farkı; “مُوسَى” kelimesini açıklarken “مُوسَى” ile arasındaki farkı beyan ediyor.⁴⁴

5- Bir konudaki farklı görüşleri zikrederken her bir görüşün mümessillerine bir veya birkaç örnek veriyor. “Sahih olan birincisidir” gibi ifadelerle zikredilen görüşler arasında tercih yapıyor⁴⁵. Bazen de “Biz de deriz ki...” gibi ifadelerle kendi görüşünü ortaya koyuyor.⁴⁶

6- Kasapzâde'nin, kaideler için verdiği misalleri daha ziyade Birgivi'nin *Avami'l*de verdiği misallerden ve ayetlerden seçtiği, kendisinin de Birgivi gibi ahlâkî ve terbiyevî konulara özellikle dikkat çeken misalleri tercih ettiği göze çarpıyor.

7- Kasapzâde şerhte bahsettiği konular hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyen okuyuculara kaynak gösteriyor: “Bu konudaki bahisler çoktur, *Kâfiyye* şerhlerine müracaat olunsun”⁴⁷; “*Mufasssal* şerhlerine müracaat olunsun”⁴⁸; “Bu bahsin tafsilatı beyan kitaplarında mezkûrdur...”⁴⁹ gibi ifadeler kullanıyor.

8- Konunun önemini belirtmek ve okuyucunun dikkatini çekerek konu üzerinde düşünmesini sağlamak için: “Burada çok güzel bir faide vardır ki oda şudur:...”

هنا فائدة نفيسة وهي...

“Burada dikkat edilmesi gereken çok önemli bir faide vardır ki oda şudur:”

وههنا فائدة جليلة لا بد أن ينبه لها...

⁴⁴ Aynı eser, metin kısmı, s. 19, 31, 32, 68, 72, 103.

⁴⁵ Aynı eser, metin kısmı, s. 129.

⁴⁶ Aynı eser, metin kısmı, s. 267.

⁴⁷ Aynı eser, metin kısmı, s. 56.

⁴⁸ Aynı eser, metin kısmı, s. 173.

⁴⁹ Aynı eser, metin kısmı, s. 56.

gibi ifadeler kullanıyor.⁵⁰

9- Kasapîzâde, eserin mukaddimesinde, kadim ulemanın kelimelerinden istifadeyle eseri şerh edeceğini bildirmiş olduğu gibi birçok eserden alıntı yapıyor, çoğu yerde kaynağını da belirtiyor.⁵¹

10- Eserde mantık konularına giriyor, tariflerde mantıki tahliller kullanıyor ve *İsagoci* şerhlerinden nakiller yapıyor.

11- Müellif, eserde lügat, mantık, belagat, nahiv, fıkıh, tefsir, hadis sahalardan birçok kaynağa müracaat etmiştir. Müracaat ettiği eserler arasında şerh ve haşiyelerin çokluğu göze çarpmaktadır.

12- Kasapîzâde İbrahim, eserde sarf konularına da temas etmiştir. Meselâ “رَبُّ” kelimesini “irap bilgisi öğrenmek isteyen” şeklinde açıklamış ve istifal babının “sin”i gibi ifal babının hemzesinden de talep manasının çıktığını ifade etmiştir.⁵²

E) Eserle ilgili değerlendirmeler:

1- Kasapîzâde'nin *İzhâr* şerhi, diğer *İzhâr* şerhleri arasında geniş sayılabilecek durumdadır. Fakat genişliği konu bahsinden ziyade harf-i cerler, zarflar ve metinde geçen bazı kelimeler hakkındaki geniş lügat bahsinden kaynaklanmaktadır. Meselâ şârih eserinde “ba” harf-i cerrinin Arap dilinde kullanılan 15 ayrı manasını vermiştir.⁵³

2- Kasapîzâde, eserinde kelimeler hakkında bilgi vermekte aşırıya kaçmıştır. Meselâ “ضرب زيد غلام عمرو” örneğinin verildiği yerde “غلام” kelimesini dahi açıklamış; cemisini, müennesini ve manalarını vermiştir.⁵⁴ Bununla birlikte kelimeler ile ilgili olarak yaptığı açıklamalarda çok hoş ve faydalı bilgiler sunmuştur.

⁵⁰ Aynı eser, metin kısmı, s. 94, 171.

⁵¹ Meselâ “Allah” lafzını açıkladığı yerde: (... قال المزي طرقي الم غرب: أصله إله على فعل بمعنى ...) diyerek (قال المولى القسطلاني في شرح الأسماء الحسنى: الله هو اسم خاص لذاته ...) ve (مفعول) kaynak gösteriyor. Bk. Aynı eser, metin kısmı, s. 4, 5.

⁵² Aynı eser, metin kısmı, s. 14.

⁵³ Aynı eser, metin kısmı, s. 51-54.

⁵⁴ Aynı eser, metin kısmı, s. 34.

3- Müellifin kadılığı ve fıkıh bilgisi eserine de yansıtmıştır. Bunu, verdiği bazı misallerde görüyoruz. Meselâ (إِذَا) ve (إِنْ) edatları arasındaki farkı beyan ederken vermiş olduğu şu misalde vasiyetle ilgili ifadeler kullanmıştır⁵⁵.

ومن ذلك ما ذكر في بعض الفتاوى: لو قال رجل لمديونه: إن مت فأنت بريء من حقي عليك لا يبرأ المخاطب؛ ولو قال إذا مت فأنت بريء من دَبي عليك "صح وصيته.

4- Kelimeler hakkında çok sık ve çok geniş bilgi vererek ayrıntıya girmesi metinde anlatılan konunun takibini zorlaştırmıştır. Kasapzâde'nin bu şerhi Kuşadalı Mustafa b. Hamza'nın hicri1085 (1674-75)'de yazdığı *Netâicü'l-efkâr*'dan yaklaşık 50 yıl önce yazılmış olmasına rağmen yeterli ilgiyi görmeyişinin bir sebebi kanımızca bu olabilir. Bunun yanında kelimeler hakkındaki bu geniş açıklamaların esere ayrı bir güzellik kattığı kesindir. Eser bu haliyle bir ders kitabı olma özelliği taşıyorsa da bir yardımcı ders kitabı ya da öğretmen kitabı olarak güzel bir eserdir.

F) Kasapzâde'nin *İzhâr* şerhinin diğer *İzhâr* şerhler arasındaki yeri ve mukayesesi

Yirmiden fazla *İzhâr* şerhi arasında Kasapzâde'nin *İzhâr* şerhi telif tarihi (h.1027-1029) itibari ile ikinci sıradadır. Bundan önce Birgivi'nin talebelerinden Ulaşlı Muslihüddin Efendi *Keşfu'l-esrâr* isimli muhtasar bir şerh yazmıştır.

Kasapzâde şerhinin mukaddimesinde kendisinden önce bu kıymetli eseri hiç kimsenin şerhetmediğini söylüyorsa da bir çok yerde kendi şerhi ile Muslihüddin Efendinin şerhi arasında tesadüf denemeyecek derecede benzerlikler görülmektedir. Bu durum iki şekilde izah edilebilir; ya sonra yazan önce yazandan almış, ya da her ikisi de aynı kaynaktan yararlanmışlardır. Bu kaynak da bizzat müellif tarafından esere yazıldığı bilinen *talika*⁵⁶ olabilir.

Kasapzâde'nin *İzhâr* Şerhini *İzhâr*'ın ilk şerhi olan Muslihüddin Efendinin *Keşfu'l-esrâr*'ı ve *İzhâr*'ın en meşhur şerhi olan Adalı'nın *Netâicü'l-efkâr*'ı ile karşılaştırsak şunları söyleyebiliriz:

a) Telif amacı açısından:

İmam Birgivi'nin talebelerinden olan, *İzhâr*'ın ilk şerhi Muslihüddin Efendi eserinin mukaddemesinde hocasının kitabını şerh ettiğini zikretmiş fakat sebebini açıkça ifade etmemiştir.

⁵⁵ Aynı eser, metin kısmı, s. 118.

⁵⁶ Ahmet Turan Arslan, *İmam Birgivi*, s.165; Kuşadalı Ahmed Efendi, *yeni Avamil Şerhi*, Süleymaniye ktp. Laleli ks. nr. 3466, vr. 35a.

Kasapzâde, Birgivi'nin *İzhâru'l-esrâr*'ının emsalsiz bir eser olduğunu, asrın ulemasından hiç kimsenin bu güzel eseri şerh etmediğini bildiriyor ve bu şerhi *İzhâr*'ın mütâlaa ve müzâkere edildiği mühitlerde istifade edilmesi düşüncesiyle Kadılık vazifesi ile meşgul olduğu bir dönemde yazdığını şerhin mukaddimesinde ifade ediyor.

Adalı ise şerhinin mukaddimesinde, bazı talebelerinin ve yakın arkadaşlarının *İzhâr*'ın lafızlarını açıklayan, zorluklarını gideren, kısa, öz, bıktırmayan ve öğrenilmesini kolaylaştıran bir şerh yazmasını ısrarla istediklerini, kendisinin önce yaşlılığını mazeret gösterip teklifleri geri çevirdiğini, daha sonra ikna olup bu şerhi yazmaya karar verdiğini söylüyor.

b) Muhteva ve hacim açısından:

Kasapzâde, Adalı ve Muslihuddin Efendi'nin şerhleri Birgivi'nin *İzhâru'l-esrâr*'ını konu almaları hasebiyle genel olarak muhteva bakımından bir benzerlik arz etmektedirler.

Hacim itibariyle Muslihuddin Efendinin *Keşfu'l-esrâr*'ı diğerlerine göre daha kısadır. *Keşfu'l-esrâr*'da hiçbir konuda ayrıntıya girilmemiştir. Bazı konulara ya kısaca yer verilmiş ya da hiç değinilmemiştir. Meselâ harf-i cer'ler bahsinde Birgivi'nin harf-i cer'ler için verdiği birer veya ikişer manaya misal getirmekle yetinmiş, başka manalarından söz etmemiştir.

Kasapzâde'nin *el-Ezhâr* isimli şerhi ise orta uzunlukta bir şerh olup her konuya orta seviyede temas etmiş fakat harf-i cer'ler ve metinde geçen bazı kelimeler hakkında geniş bilgi vermiş, ayrıntıya girmiştir. Mesel "ba" harfi cerr'inin onbeş ayrı manasını vermiştir.⁵⁷

Adalı'nın *Netâicü'l-efkâr*'ı da orta uzunlukta bir şerhtir. Tek tek kelimeler hakkında *el-Ezhâr*'daki gibi geniş açıklamalar yapılmamışsa da cümleler açıklanırken bir takım felsefi ve mantıkî yorumlara girilmiş ve birçok yerde mevzu uzatılmıştır.

c) Kaynakları açısından:

Ulamışlı Muslihuddin Efendi, şerhinde sadece altı, yedi eserin adını zikretmiş, bunlardan da az sayıda alıntı yapmıştır.

Kasapzâde'nin alıntıları ise oldukça çoktur. Kaynakları sadece nahivle ilgili eserler olmayıp, sarf, luğat, belağat, tefsir, hadis, fıkıh, akaid, mantık gibi çeşitli konulardaki eserlerdir. Kaynak eserler arasında şerh ve haşiyelerin çokluğu dikkat çekmektedir. Kasapzâde'nin şerhte en fazla istifade ettiği eserler,

⁵⁷ Erdal Kaya Aynı eser, metin kısmı, s. 42-45.

el-*Mufasssal* ve el-*Mufasssal*'in *İbnu Yaş Şerhi* ile *Kâfiye* şerhleri (el-Câmî, er-Radiyy, el-Hindî ve el-Guccdavânî)'dir.

Adalının kaynakları Kasapzâde'nin kaynaklarına nispetle daha azdır. Gramer kaynakları açısından bu iki eser benzerlik gösteriyorsa da Adalı, şerhinde daha çok *İmtihanü'l-ezkeiya*'dan alıntı yapmıştır.

d) Şevahid açısından:

Muslihuddin Efendi şerhinde şiir, âyet ve darb-ı mesellere fazla yer vermemiştir. Bazı yerlerde âyetlerden getirdiği şevahid ise Birgivi'nin *Avamîl*'de getirdiği şevahidin aynısıdır. Kasapzâde ve Adalının, şerhlerinde kullandıkları şevahit sayısı fazladır. Şevahitlerin çoğunu da ayetlerden getirme yolunu seçmişlerdir.

e) Takip edilen metot açısından:

Kasapzâde ve Adalı, şerhlerinde önce konuyla ilgili muhtelif görüşleri zikredip, daha sonra kendi görüşlerini ifade ediyorlar. Kasapzâde farklı görüşleri zikrederken eleştiri yapmıyor. Adalı ise eleştiri yapıyor. Meselâ; Molla Câmî için sık sık “زعم” “zannetti” ifadesini kullanıyor.

Her üç şerh de metinde geçen bazı kelimelerin irabını yapıyor; lugavî, örfî ve ıstilahî manalarını veriyor. Kasapzâde'nin şerhinde ise daha çok kelime hakkında ve daha ayrıntılı bilgi verildiğini görüyoruz.

Her üç şerhte de bazı cümlelerin mantık yönünden tahlil edildiğini görüyoruz. Adalı mantikî tahlillere daha fazla müracaat ederken, tariflerde devr⁵⁸ lazım gelip gelmemesi, hangi kayıtlı neyin tarifin dışında bırakıldığı hususlarında uzun açıklamalar yapıyor.

Gerek Kasapzâde gerek Adalı bahsettikleri konuda daha fazla bilgi edinmek isteyen okuyuculara kaynak gösteriyorlar. Kasapzâde daha fazla bilgi için *Mufasssal*'in şerhleri ile *Kâfiye* şerhlerini, Adalı ise *İmtihanü'l-ezkeiya*'yı kaynak gösteriyor.

G) Eserin nüshaları ve tavsifleri:

1) İzmir Milli Kütüphanesi, (Yazmalar Bölümü) nr. 89

Nüsha 25 satır, 110 varak olup h.1073'te Tire'de Hüseyin b. Hasan (vefatı, h.1086)⁵⁹ tarafından istinsah edilmiştir.

⁵⁸ Tarifin başladığı yere dönmesi, kısır döngü halini alması. Geniş bilgi için bk. el-Cürçânî, *et-tarîfât*, s. 105.

⁵⁹ Müstensihin vefat tarihi nüshanın son varağındaki kayıttan alınmıştır.

Kumaş kaplı miklebli cilt⁶⁰. 1. Vikaye varâğında yatay, dikey ve çapraz; Türkçe, Farsça ve Arapça bir takım beyitler; 2. vikaye varâğında yine kısa beyitler ve yanında bir hadis-i şerif ve İmam-ı Azam'a atfedilen bir dua yazılmıştır. Bu varaklardan sonraki iki varakta hicri 1089'da tamamlanmış fihrist yer almaktadır. Sayfa kenarlarında matblar (fihristteki konu başlıkları) ve bir kısmı "minhu" kaydı ile verilmiş açıklamalar yer almaktadır. 1A, 2A ve 3A varaklarda Tuzcuzâde Halil'in h.1221 tarihli vakıf mührü vardır.

İzhâr metni kırmızı ile yazılmış, kitapta az sayıda hareke kullanılmıştır. Kitap kısmen rutubet aldığından, çoğu sayfa başlarında 2-3 satır okunamayacak durumdadır. Nüshalar içinde en doğru nüsha bu nüshadır.

Nüshanın başı (1B) şöyledir:

الحمد لله الذي رفع درجات الأنبياء الجازمين بوحدانيته، وضمَّ إليهم الأولياء المعتقدين
بألوهيته...⁶⁰

Nüshanın sonu (105B) şöyledir:

... تقول: لا رجل في الدار وامرأة " بالنصب والتنوين بالعطف على اللفظ، وامرأة بالرفع
والتنوين على الموضع. والبدل لا يكون إلا على الموضع لا غير.

ولعل من يقف عليه ويرى فيه إخلالا ببعض القيود ونقوضا واردة على آحاد العقود يظن
ذلك لجهل مصنفه وقلة معرفة مؤلفه ولا يعلم أن ذلك لقلّة الاحتياج إليه في الأعم الأغلب إو
لصعوبته.

İstinsah kaydı (105B) şöyledir:

الحمد لله الذي هدانا لكتابة هذا الشرح المبارك الميمون المشحون بالقواعد النحوية
واللطائف الغرائب الإعرابية في يوم الثلاثاء قبيل أذان المغرب الرابع عشر من محرم الحرام المنتظم من
شهور سنة ثلاث وسبعين بعد الألف من هجرة من له العزّ والشرف عليه أفضل الصلوات وأكمل
التحيات.

⁶⁰ Eseri CD'sine bakarak tavsif ettiğimiz için cildin malzemesi ve kitabın ölçüleri hakkında bilgi veremiyoruz. İzmir Milli Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğunda da bu bilgiler yer almamaktadır.

كتبه كاتبه الفقير بيده الغانية في أيام الصيف عند إشتداد الحرّ بمدينة الثيرة حميت عن الآفات والبلية في عصر الغازي السلطان محمد خان عليه رحمة الرحمان.

تمّقه الفقير الحقير المعترف بالعجز والتقصير بعناية الله الملك القدير الحسين بن الحسين غفر الله بن السلیمان بن الحسن غفر الله سبحانه وتعالى ذنوبهم بحرمته.

2) Manisa Akhisar İl-halk Kütüphanesi Nüshası: 514 (İzhâr şerhi Kassabzâde)⁶¹

Nüsha kahverengi meşin ciltli olup 17 satır ve 182 varaktır. H.1042 (m.1632)'de Musannif'in oğlu Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. Musannif nüshasıyla mukabele görmüş bir nüsha olduğunu vikaye varağındaki şu ifadeden anlıyoruz:

شرح الإظهار لابن القصاب النيف الحنفي بخط شيخنا ومولانا المرحوم الشيخ محمد بن المصنف وقد قرأ هذا الكتاب في أوائل طلبه وبلغ مقابلة على نسخة المصنف.

Vikaye varağında Zeynel b. Hacı Ali'nin vakıf mührü vardır. Konu başlıkları kırmızı, metinden olan kısımlar üzeri kırmızı kalemle çizilerek belirtilmiştir.

Nüshanın başı (1B) şöyledir:

الحمد لله الذي رفع درجات الأنبياء الجازمين بوحدانيته، وضمَّ إليهم الأولياء المعتقدين بألوهيته .

Nüshanın sonu (182B) şöyledir:

... تقول: "لا رجل في الدار وامرأة" بالنصب والتنوين بالعطف على اللفظ، وامرأة بالرفع والتنوين على الموضع. والبدل لا يكون إلا على الموضع لا غير ...

İstinsah kaydı (98A) şöyledir:

تمّت بعون الله الملك المعين قد وقع الفراغ من تحرير هذه النسخة الشريفة على يد عبد الضعيف النحيف المحتاج إلى رحمة ربه اللطيف محمد بن المصنف. غفر الله له ولوالديه وأحسن

⁶¹ Nüshanın vikaye varağında eser bu şekilde isimlendirilmiştir.

إليهما وإليه ولجميع المؤمنين والمؤمنات والمسلمين والمسلمات في يوم الأحد في وقت الظهر في
أواسط شهر رجب تاريخ سنة: 1046(?)

3) Atıf Efendi Nüshası, nr. 2483 (Kassabzâde ale'l-İzhâr)

Siyah meşin ciltli, 21 satır, 117 varaktır. H.1092'de Muhammed b. Hasen tarafından istinsah edilmiştir. Konu başlıkları kırmızı, metinden olan kısımlar üzeri kırmızı kalemle çizilerek belirtilmiştir. Vikaye varağına sabah namazından sonra okunacak bir dua yazılmıştır. İlk ve son varakta Hacı Ömer Efendi'nin vakıf mührü yer almaktadır.

Nüshanın başı (2B) şöyledir:

الحمد لله الذي رفع درجات الأنبياء الجازمين بوحدانيته، وضمَّ إليهم الأولياء المعتقدين
بألوهيته ...

Nüshanın sonu (117B) şöyledir:

... تقول: "لا رجل في الداروامرأة" بالنصب والتنوين بالعطف على اللفظ، وامرأة بالرفع
والتنوين على الموضع. والبدل لا يكون إلا على الموضع لا غير.

İstinsah kaydı (98A) şöyledir:

تمت الكتاب بعون الله الملك الوهاب عن يد العبد الفقير إلى رحمة ربه القدير محمد بن
حسن عفا عنهما. أتممت هذا الكتاب في وقت العصر سنة: 1092

4) Bayazıd Devlet Kütüphanesi; Bayazıd, nr. 6200 (Şerhu İzhâr Kassabzâde)

23 satır, 98 varak, h.1193'te İsmail b.Mustafa tarafından istinsah edilmiştir.

Konu başlıkları kırmızı, metinden olan kısımlar üzeri kırmızı kalemle çizilerek belirtilmiştir. Sayfa kenarlıkları çizilmiş. Vikaye varağında Edirne Müderrisi Ahmet Nâfız Efendinin temellük ve vakıf kaydı ile vakıf mührü yer almaktadır. İlk iki varakta fihrist yazılmış, sayfa kenarlarında *Netâicu'l-efkâr*'dan bazı kayıtlar yazılmıştır.

Nüshanın başı (1B) şöyledir:

الحمد لله الذي رفع درجات الأنبياء الجازمين بوحدانيته، وضمَّ إليهم الأولياء المعتقدين
بألوهيَّته... .

Nüshanın sonu (98A) şöyledir:

... تقول: لا رجل في الدار وامرأةً " بالنصب والتنوين بالعطف على اللفظ، وامرأة بالرفع
والتنوين على الموضع. والبدل لا يكون إلا على الموضع لا غير.

İstinsah kaydı (98A) şöyledir:

تمت بتمام سنة 1193 عن يد الحقير إسماعيل بن مصطفى

5) Köprülü Kütüphanesi, 1. Kısım, Nr. 583 (Kasapzâde ale'l-İzhâr)

Nesih hat 21 satır, 126 varak, h.1196 da Salih b. Ahmed b. Ömer tarafından istinsah edilmiştir. İlk iki sayfada yaldızlı çerçeve diğer sayfalarda kırmızı çerçeve mevcuttur. Konu başlıkları ve metin kırmızı yazılmıştır. Bazı sayfalarında Hacı İbrahim isimli bir zatın vakıf mührü yer almaktadır. Sayfa kenarlarında matlablar, "minhu" kaydı ile verilmiş açıklamalar mevcuttur. 13., 15., 38., 40. ve 42. varaklarda "Müftü ale'l İzhâr" dan alıntılar mevcuttur. Varak 1A'da bir ilaç tarifi yer almaktadır.

Nüshanın başı (1B) şöyledir:

الحمد لله الذي رفع درجات الأنبياء الجازمين بوحدانيته، وضمَّ إليهم الأولياء المعتقدين
بألوهيَّته... .

Nüshanın sonu (126A) şöyledir:

... تقول: لا رجل في الدار وامرأةً " بالنصب والتنوين بالعطف على اللفظ، وامرأة بالرفع
والتنوين على الموضع. والبدل لا يكون إلا على الموضع لا غير.

İstinsah kaydı (126A) şöyledir:

تمت الكتاب بعون الملك الوهاب. أضعف العباد الفقير إلى رحمة ربه القدير صالح بن
الحاج أحمد بن الحاج عمر الحاج صالح. غفر الله ذنوبهم وأسكنهم في الجنان. سنة ستة وتسعين
بعد المائة وألف.

6. Çorum Hasanpaşa İl-halk Kütüphanesi Nüshası nr. 2662

7. Çorum Hasanpaşa İl-halk Kütüphanesi Nüshası nr. 5212
8. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur Nüshası nr. 551
9. Hacı Selimağa Kütüphanesi Nüshası nr. 1600 (h.1220, 105 vr.)

SONUÇ

Kasapzâde İbrahim Efendi, XVII. Yüzyıl Osmanlı âlimlerindedir. Çeşitli medreselerde müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. En son görevi Kayseri kadılığıdır. Kasâpzâde İbrahim Efendi İmam Birgivi'nin sarfa dair *Kifâyetü'l-mübted'* sine ve nahve dair meşhur eseri *İzhâru'l-esrâr*'ına birer şerh yazmıştır.

Kasapzâde'nin İzhâr şerhi yirmiden fazla İzhâr şerhi arasında telif tarihi itibarıyla ikincidir. Bundan önce sadece Birgivi'nin talebelerinden Ulaşlı Muslihüddîn Efendi'nin kısa bir şerhi var. Kasapzâde, İzhâr şerhini, *İzhâr*'ın en meşhur şerhi olan Adalı diye tanınmış Netaicu'l-efkâr'dan yaklaşık elli sene önce yazmıştır.

Türkiye'nin çeşitli kütüphanelerinde Kasapzâde'nin bu güzel şerhinin dokuz nüshasını tespit ettik. Bunlardan biri de şarihin kendi oğlu Kasapzâde Muhammed en-Nifi'nin talebeliği sırasında kendi hattıyla yazdığı nüshadır.

Osmanlı âlimleri, çeşitli ilim dallarında birçoğu ihtisar, şerh ve haşiye de olsa, Türkçe, Farsça ve Arapça birçok eser telif etmişlerdir. Kültürel mirasımız olan bu kıymetli eserleri kütüphane raflarından indirmek, ilmi usullerle inceleyip insanların istifadesine sunmak bizim için önemli bir hizmet ve vazifedir.

KAYNAKÇA

- Adalı, Mustafa b. Hamza, *Netâicu'l-efkâr*, Salah Bilici kitabevi, ts.
- Arslan, Ahmet Turan**, *İmam Birgivi Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, Seha Neşriyat, İstanbul 1992.
- Atâî**, Nev'izâde Atâullah, *Hadâiku'l-hakâik fî tekmileti's-sekâik*, yay. haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.
- Bağdâdî**, İsmail Paşa, *İdabu'l-meknûn fi'z-zeyli ala Keşfi'z-zunûn*, I-II, İstanbul 1972.
- Baltacı**, Cahid, *XV-XVI. Yüzyullarda Osmanlı Medreseleri*, I-II, M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2005.
- Birgivi**, Muhammed b. Pir Ali, *İzhârü'l-esrâr*, İstanbul 1329.
- Brockelmann**, Carl, *(GAL) Geschichte der Arabischen Literatur*, I-II, Leiden 1943.
- Bursalı Mehmed Tahir**, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333.
- Çelik**, Mehmet Kemal, *İlk İzhâr Şerhi Muslihuddîn Ulamişi'nin Keşfu'l-esrâr'ı (İnceleme ve Edisyon Kritisik)*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.
- Çörtü**, Mustafa Meral, "*Arapça Dilbilgisi Sarf*", Marmara ü. İlh. Fak. Vakfı Yayınları, İstanbul 2008.
- El-Cürcânî**, eş-Şerîf Ali b. Muhammed, "*et-Ta'rîfât*", Daru'l-kutubi'l-ilmiiyye, Beyrut 1995.
- İpşirli**, Mehmet, "Medrese, Osmanlı Dönemi", *DİA*, XXVIII, 327-333.
- İsmail Belig**, *Tarih-i Bursa (Güldeste-i riyaz-i irfan ve vefeyât-ı danışveran-ı nadiredan)*, Hüdavendigar Matbaası, Bursa 1885.
- Kasapzâde, İbrahim**, *Şerhu Kifâyeti'l-mübtedi*, Vahitpaşa İl Halk Kütüphanesi, nr. 548.
- Kasapzâde, İbrahim**, *Şerhu İzhâr'ül-esrâr*, Bayezid Devlet Kütüphanesi, Bayezid, nr. 6200.
- Kasapzâde, Muhammed b. İbrahim en-Nifi**, *Mubtasaru Muğni'l-lebîb*, Beyazid Devlet Kütüphanesi, Beyazid, nr. 6524.

Kâtib Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Kesfu'z-zunûn*, I-II, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1941.

Kaya, Erdal, *Kasâp-zâde İbrahim Efendi ve el- Ezhâr fi şerhi'l-İzhâr adlı eseri (inceleme-tabkik)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.

Kehhale, Ömer Rıdâ, *Mu'cemu'l-müellifin teracimu musannifil-kütübil-arabiyye* , I-II, Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabiyy, Beyrut ts.

Kuşadalı, Ahmed Efendi, *Yeni Avâmil Şerhi*, Süleymâniye , Lâleli, nr. 3466.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, I-IV, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1308.

Teftâzâni, Sa'deddîn, *Şerhu'l-Mubtasar; I-II*, Sahabe Kitabevi, Gaziantep 2005.

Yazarı meçhul, *Bina*, (Sarf Cümlesi içinde), ts.